Opinion:

Et kvalitativt prosjekt for å forstå kjøp av svart arbeid

Utviklet for: Skatteetaten

Juli/August 2020

Del 1: Bakgrunn, metode og hensikt

Prosjektinformasjon

OPPDRAGSGIVER

Skatteetaten

v/ Karl Børre Reite

METODE

Kvalitativ metode i form av klassiske dybdeintervju (fysiske), hjemme hos respondent, på cafee eller hos Opinion og digitale (telefon) dybdeintervjuer.

FORMÅL

Overordnet hensikt er å utforske målgruppens forhold til svart arbeid: adferd, holdninger, kunnskap/kjennskap, friksjonspunkter, og spesielt forstå hva som ligger i intensjonen.

MÅLGRUPPE

Personer som har kjøpt svart arbeid. En spredning av ulike kjøpsmønster og omfang innen kjøp, flest fra gruppen der svart arbeid er høyest.

GJENNOMFØRING

Feltarbeidet ble gjennomført i juli og august 2020. Det var endel av respondentene som trakk seg og vi opplevde endel utfordringer knyttet til anonymitet og konfidensialitet underveis som viste at dette er sensitivt.

UTVALG

Totalt 20 personer i ulike aldere, både kvinner og menn (flest menn), fra ulike yrkesgrupper og bosted. Oslo og omegn og mindre steder utenfor Oslo. Telefonintervjuene hadde noe økt geografisk spredning.

Bakgrunn og formål

Det overordnede formålet med denne rapporten har vært å utforske målgruppens forhold til svart arbeid. Arbeidet har utforsket både de rasjonelle og åpenbare «alibiene,» men også de mer underliggende og emosjonelle eller mer latente og indirekte påvirkningsfaktorene som ligger til grunne for valg av svart arbeid.

Rapporten vil derfor gi innsikt i:

- Målgruppens forståelse av svart arbeid (kriteriene, drivere, behov, spesielt motivasjonsfaktorer og barrierer)
- Målgruppens generelle holdninger til kjøp av svart arbeid
- Målgruppens grunner til å velge svarte arbeid og hvordan det anskaffes
- Hvilket type tjenester målgruppen velger og til hvilke typer behov
- Forskjeller i hvem som velger ulike typer tjenester svart
- Hvordan målgruppen opplever svart arbeid som lovbrudd (tenker de på det som lovbrudd, konsekvenser, sosial aksept og sosiale normer?)
- Hva som skal til for å endre adferd hos de som benytter seg av svart arbeid
- Hvordan skatteetaten kan kommunisere med de? Hva tror de på?

Metode

Dybdeintervju

I et dybdeintervju kommer man mer i dybden og «under huden» på informantene, avdekker motivasjon og dypereliggende forklaringer på atferd. På hvilken måte har de blitt påvirker, hvilken effekt har påvirkningen hatt, og hvordan har eventuelt holdninger endret seg. Informanten bedre tid til å tenke og fortelle selv om bakgrunn for egne holdninger, atferd og påvirkning.

Disse har blitt gjennomført både fysisk og på telefon. For å best ivareta respondentenes anonymitet har ingen intervjuer blitt tatt opp og de har hele veien vært trygget på at de forblir anonyme gjennom hele prosessen for at de skal kunne være mest mulig åpne og ærlige.

Kvalitative metoder søker etter utdypelser og vi kan ikke generalisere kvalitative funn, de er ikke representative ut i markedet, og funnene representerer respondentene i dette studiet. Likevel kan man si at dersom indikasjonene er tydelige og gjennomgående er det større trygghet i funnene som helhet.

Hvem er kjøpere av svart arbeid? Hvem som helst.

Kjønn

9
Kvinner

11
Menn

Alder

18 - 81 år

Tjeneste

Frisør
3 stk.

Rengjøring
2 stk.

Håndverkertjenster
12 stk.

Barnepass
1 stk.

Reparasjoner
4 stk.

Stilling
Elev
Distributør
Fagarbeider + montør
Tolk
Veileder
Student
Lærer
Bibliotekar
pensjonist
Service-teknikker treningsapparater o.l.
Overstyrmann
Hjelpepleier
Sjåfør
Logistikk koordinator
Elektriker
Lærer
Seniorkonsulent
IT-teknikker
Fagansvarlig persontrafikk
Pensjonist

NB: dette er oppgitt i vervingen men det viser seg at de har benyttet seg av mer.

Del 2: Assosiasjoner, drivere og barrierer til svart arbeid

Svart arbeid er et stort univers med flere gråsoner

- Forståelsen av svart arbeid knyttes i stor til skatteunndragelse og noe ulovlig.
- Samtidig vokser det frem refleksjoner og usikkerhet rundt hva hva som egentlig er svart arbeid. Det oppleves delvis som en gråsone tilknyttet en del usikkerhet, skjønnebaserte avgjørelser.
- Det er ulike oppfattelse av «hvor grensa går» moralsk sett Vi får indikasjoner på at flere mener at enkelte former for svart arbeid ses på som mer moralsk akseptabelt enn andre typer svart arbeid.
- Svart arbeid virker å være mest aktuelt for mindre og ukompliserte jobber utført i private hjem, men det forekommer også i kjøp og salg av tjenester mellom bedrifter og privatpersoner som for eksempel bilvask og IT-bransjen.
- Overordnet er det håndverksbransjen flest umiddelbart assosierer med svart arbeid. Det kommer frem at dette kan handle både om fagfolk og ufaglærte som tilbyr tjenester – ofte utenfor vanlig arbeidstid. Noen av respondentene assosierer svart arbeid med polakker spesifikt, selv om de er bevisst på at dette i stor grad er en stereotype. Andre tjenester tilbudt i private hjem som vasking og barnepass blir også nevnt av flere som en typisk form for svart arbeid.

De spontane assosiasjoner er mest negative

Selv om samtlige respondenter forbinder svart arbeid med noe ulovlig benytter de seg paradoksalt nok likevel av slikt arbeid. Flere rettferdiggjør kjøp eller plasserer det i en noe mindre «ulovlig» bås ved å minimere alvorlighetsgraden eller henvise til at det oppleves som en gråsone.

Positive assossiasjoner

- Sparer penge: billigere enn hvitt.
- Beleilig og tidsbesparende: får jobben gjort raskere.
- Praktisk: enklere enn hvitt (dette knyttes ofte til papirarbeid og andre formaliteter, da dette ofte foregår som vennetjenester)

Negative assossiasjoner

- Usikkerhet rundt kvaliteten av det utførte arbeidet
- Ingen garanti på utført arbeid ved skader
- Potensielt dårlig samvittighet, føles dobbeltmoralsk
- Bidrar ikke til felleskassa
- Sosial dumping, skjult, utnyttelse av arbeidere

Refleksjoner omkring fordelene av svart arbeid

Svart arbeid handler først og fremst om å spare penger og er noe alle respondentene ser for seg at de fleste i samfunnet benytter seg av fra tid til annen, uavhengig av sosiodemografiske forskjeller. *Dette til tross for at kun 8% av befolkningen sier de har kjøpt svart arbeid de siste 2 årene.*

- I tillegg til at respondentene opplever privatøkonomiske fordeler ved å kjøpe svart arbeid, pekes andre faktorer som tidsbesparelse og mindre papirarbeid også på som svært fordelaktige.
- Flere nevner at "vanlige" håndverkere (hvitt arbeid) ofte ikke kommer til tiden eller ikke prioriterer mindre prosjekter og at det dermed kan ta veldig lang tid å få en «enkel» jobb utført.
- På grunn av potensiell tidsbesparelse i form av mindre byråkrati, raskere prosjektoppstart og -gjennomføring og en opplevelse av å bli prioritert blir svart arbeid en attraktivt løsning for flere.
- Vi får inntrykk av at et slikt kundeforhold fungerer i praksis gitt at tilbyderen av svart arbeid også er motivert av de samme faktorene.
- «Raskt og enkelt» forutsetter dermed at begge parter er motivert av «fordelene» det gir.

Refleksjoner omkring ulempene av svart arbeid

Mangel på garanti på arbeidet er den dominerende bekymringen. Flere sier de også har dårlig samvittighet ved kjøp av svart arbeid. Juridisk risiko eller konsekvenser for tilbyder tenker de færreste på.

- Det kobles bekymring til flere områder:
  - Ingen garanti for kvaliteten på utført arbeid
  - Ingen garanti for utført arbeid ved skader i etterkant
  - Ansvarsforhold ved potensielle arbeidsulykker
- Flere nevner at de ikke ville brukt svart arbeid i forbindelse med større arbeid på hus, slik som bytting av det elektriske eller oppussing av badet.
- Vi oppfatter at det er større både sosiale og økonomiske konsekvenser knyttet til slike jobber, for eksempel i forbindelse med salg av huset, eller lekkasje på badet.
- Flere nevner et ubehag knyttet til følelsen av å ikke bidra til felleskapet ved å ikke betale skatt og moms, og alle er bevisst på konsekvensene det har for samfunnet. Noen nevner også at arbeideren går glipp av pensjonspoeng og sykepenger, men dette er noe som opptar få fordi de ser på arbeidet som selvvalgt av tilbyder.
- De potensielle juridiske eller lovmessige konsekvensene oppleves som tilnærmet lik ikke-eksisterende og er noe de aller færreste bekymrer seg over.

“Det er jo ulovlig, også er det jo ikke noe garanti. Hvis det ikke er godt arbeid så nytter det ikke å klage”.

Del 3: Ulike holdninger og profiler knyttet til svart arbeid

Grunner til å kjøpe svart arbeid: de 4 typene

Den opposisjonelle / rettferdiggjørende
- Staten tar så mye penger uansett, det må være greit
- Ønsker arbeid gjort svart – sparer tid og penger
- Kontakter tilbydere for svart arbeid
- De store / hvite firmaene prioriterer ikke meg allikevel

Den tvungne
- Ville aldri oppsøkt svart arbeid, men fant ikke et hvitt alternativ
  - Mangel på barnehageplass gjør at man må finne dagmamma – ingen hvite alternativer
  - Noen håndverkere i små distrikter ønsker kun å jobbe svart

Den "naive"
- "Det bare ble sånn"
- Bekjent gjør jobben, og tenkte ikke over at arbeidet ville bli svart før det var i gang / over
- Ville aldri oppsøkt svart arbeid
- Syntes det er dumt å ikke skulle bidra til felleskapet, men også fint å spare litt penger – er kun snakk om små beløp

Den ukomfortable
- Liker egentlig ikke tanken på å kjøpe svart arbeid.
- Føler seg dobbeltmoralsk
- Motivert av de sparte pengene - "alle liker å spare penger"
- Kjøper kun mindre tjenester som frisør
- Kjøper kun av bekjente

De tvungne

Mari og Ole er nybakte foreldre for første gang. Nå skal begge foreldre tilbake i jobb, men har vært så uheldige at de ikke har fått barnehageplass til Pernille. Etter å ha vært i kontakt med flere dagmammar via internett sitter de igjen med et inntrykk av at ingen ønsker å tilbyd tjenesten hvitt. De har derfor «måtte» velge å kjøpe dette svart da de opplever å ikke ha noe annet valg. Mari og Ole tenker at det i og for seg er ok med de sparte pengene, men de føler seg litt dobbeltmoralske og liker ikke at de ikke har noen garanti for utdannelse eller kompetanse hos tilbyderen de benytter seg av

Motivasjoner

- Trenger tjenesten utført raskt.
- Fant ikke et hvitt alternative tilgjengelig.
- Opplevelse av at tilbyder kun ønsker å jobbe svart.

Sannsynlighet for å kjøpe

Håndverkerarbeid:
Barnepass:
Vasketjenester:
Frisør:

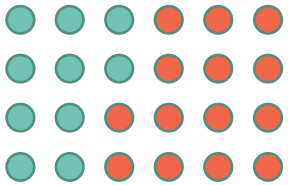

Barrierer

- Dårlig samvittighet
- Føler på dobbeltmoral
- Bekymret for å blir tatt og de juridiske konsekvensene
- Har gitt opp- eller føler seg motløs i å be tilbyder utføre arbeidet hvitt

Hvordan kommunisere

- Vise til muligheter for denne typen tjenester hvitt – synliggjøre alternativer og tilbud.
- Tilrettelegge for samarbeid og kommunikasjon med for eksempel kommuner og tilbydere (f.eks barnepass)

Den ukomfortable

Anne er mot bruk av svart arbeid, og ser på det som utnyttelse av arbeidskraft. Nå har en venninne av henne som er frisør tilbudt seg å klippe henne utenfor salongens åpningstider. Da kan Anne vippse henne penger, og få klipt seg for under halve prisen. Anne liker egentlig ikke tanken på at det er svart og føler seg dobbeltmoralsk, men hun syntes det vil være veldig ukomfortabelt å be venninnen ta betalt hvitt. Siden det er en venninne hun vet jobber og betaler skatt til vanlig benytter hun seg allikevel av tilbudet.

Motivasjoner

- Kjenner tilbyder av tjeneste personlig
- Vet at arbeidet blir utført ordentlig da tilbyder jobber hvitt til vanlig
- Motivert av å spare penger - "alle liker å spare penger» og det er mer lettvint
- Kjøper helst mindre tjenester som frisør eller enkle håndverkertjenester
- Kjøper kun av bekjente

Barrierer

- Dårlig samvittighet og liker egentlig ikke tanken på å kjøpe svart arbeid
- Føler på dobbeltmoral
- Bekymret for å blir "tatt"
- Ukomfortabelt å be tilbyder utføre arbeidet hvitt

Sannsynlighet for å kjøpe

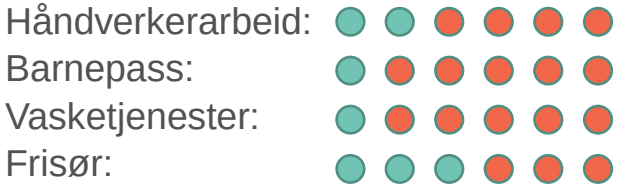

Hvordan kommunisere

- Holdningskampanjer rundt større samfunnsmessige konsekvenser og ringvirkninger av skatteunndragelse.
- Fokus på sosial aksept.
- Tilrettelegge for et enklere og mer komfortabelt system for kjøp av vennetjenester hvitt.

Den opposisjonelle/rettferdiggjørende

Halvor har benyttet seg av svart arbeid flere ganger tidligere ved ulike oppussingsprosjekter i hjemmet. Han mener at han betaler såpass mye skatt til vanlig at det ikke kan ha så mye å si at han får enklere oppussingsjobber hjemme utført svart. Rørlegger- og elektrikkertjenester får han gjort hvitt på grunn av at det krever godkjente papirer på utførelse. Halvor jobber som bilmekaniker og har tidligere jobbet svart selv, da har han enten tatt betalt i penger eller i byttetjenester hvor han har utført ulike reparasjoner som betaling. Han spør gjerne om jobben kan gjøre svart under befaringer.

Motivasjoner

- Motiveres i stor grad av de sparte pengene og effektiviteten
- Stort fokus på egne rettferdiggjørelser
- Staten tar så mye penger uansett, det må være greit, betaler ellers mye skatt
- Får økt kvalitet til en lavere pris
- Tilgjengelighet av gode arbeidere, primært håndverkere

Barrierer

- Bekymret for mangel på garantier for kvalitet i arbeidet
- Bekymret for mangel på garanti eller klagerett ved dårlig utført arbeid
- Ukomfortabelt å ta ut store summer fra banken gjentatte ganger

Sannsynlighet for å kjøpe

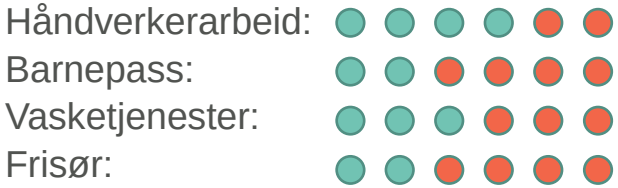

Hvordan kommunisere

- Synliggjøre større konsekvenser av svart arbeid knyttet til økonomi
- Holdningskampanjer om større samfunnsmessige konsekvenser (men disse er nok litt mer "bastant" og føler de vet best)
- Strengere og tydeligere konsekvenser
- Tilrettelegging og incentiver for bruk av hvitt arbeid på mindre jobber

Den "naive"

Magnus har nylig kjøpt hus sammen med kona, hvor de har pusset opp. En kollega av Magnus sa at mannen hennes er snekker og kunne hjelpe de med å sette inn nye vinduer. Magnus takket ja til dette, men det gikk først opp for han etter at arbeid var i gang at jobben mest sannsynlig ville regnes som svart. Han tenkte at det sikkert ikke var så alvorlig siden snekkeren jobber hvitt til vanlig og dette var noe han gjorde som «ekstra» jobb på fritiden. Magnus syntes også det var kjekt med de sparte pengene og at han kunne få jobben gjort uten å måtte kontakte mange forskjellige firmaer.

Motivasjoner

- Rettferdiggjørelser som de selv føler går litt utenfor deres kontroll - “det bare bel sånn”
- Bekjent gjør jobben, og tenkte ikke over at arbeidet ville bli svart før det var i gang eller ferdig utført.
- Fint å spare litt penger – kun snakk om små beløp

Sannsynlighet for å kjøpe

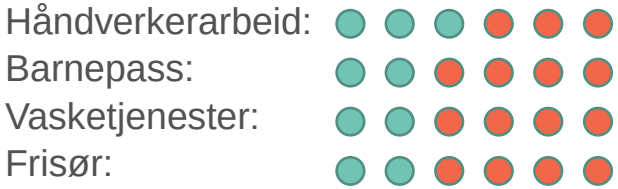

Barrierer

- Vil ikke oppsøke svart arbeid
- Bekymret for mangel på garantier for kvalitet i arbeidet
- Bekymret for mangel på garanti eller klagerett ved dårlig utført arbeid
- Føler på dårlig samvittighet for å ikke bidra til felleskapet
- Føler seg dobbeltmoralsk.

Hvordan kommunisere

- Holdningskampanjer rundt større samfunnsmessige konsekvenser og ringvirkninger av skatteunndragelse
- Tydeliggjøre skillet mellom vennetjeneste og svart arbeid
- Legge til rette for enklere system, kommunisere at dette eksisterer

Informantenes egne ord....

«Det kommer jo litt tilbake til hvem som gjør det – antar at hun dagmammaen har en trygd i bunn. Håndverkere har mest sannsynlig en vanlig dagjobb – så dette er på en måte deres overtid / lommepenger. Dette er jo min lille naive boble» Mann (46) registrert kjøpt håndtverkertjenester

«Når det skjer litt sånn på kveldstid og det er mindre jobber så er det nok veldig vanlig tror jeg. Man gjør liksom ikke en full renovering, en dagtidjobb svart» Mann (52) registrert kjøpt håndtverkertjenester

«Skulle bytte et vindu også viste deg seg at naboen hadde ett og bare kunne sette det inn for oss, jeg hadde jo ikke tenkt at jeg skulle få det gjort svart, og tenkte vel egentlig heller ikke over at dette ble svart før jobben var gjort» Kvinne (40) registrert kjøpt barnepass og frisørtjenester

"Svart arbeid er selvfølgelig ikke greit, og skatter er jo veldig viktig. Men, staten surrer jo uansett bort mye av skattepengene likevel, såå...." Kvinne (42)

Noen betraktninger omkring tendenser knyttet til klasseforskjeller

Vi ser indikasjoner på at “klasselinjer” påvirker hvordan man forstår, og posisjonerer seg i forhold til svart arbeid. Dette handler nok også mye om tillitt til staten, som forskning også viser at henger sammen med utdanningsnivå.

For flere er det en oppfatningen om at “de bemidlede” handler mest svart. Vi identifiserer flere som representerte et syn som er typisk for mer bemidlede kretser, som kanskje har fått en økt bevissthet rundt etisk “riktige” måter å bruke pengene sine på. Flere mener at det er de med mer penger, som kjøper svart arbeid og at de rettferdiggjør det med at de likevel gir så mye penger til staten i form av høye skatter. Men det virker som om det er et paradoks her, og en intern dragkamp, nettopp fordi denne grupper er bevisst på at de er en del av å opprettholde et system som holder andre nede, for eksempel i form av svart arbeid, samtidig som de fortsetter å benytte seg av svarte tjenester.

Et annen generelt mønster ser ut til å være at de som av ulike grunner, ofte de med svakere sosioøkonomisk bakgrunn, har lav tiltro til staten, bruker dette som en måte å rettferdiggjøre svart handel.

Del 4: Motivasjoner og årsaker til kjøp av sart arbeid mer konkret

Hvorfor: Hovedmotivasjonen er å spare penger

Det kommer tydelig frem blant de aller fleste at å spare penger er den fremste motivasjonen og en utløsende driver for kjøp av svart arbeid. Kombinert med andre bekvemmelighetsfordeler, utgjør det en sum som gjør valget enkelt for flere.

Kvalitet til en rimeligere pris
Nær samtlige svarer først at det er prisen som er mest triggende. Det kommer også raskt frem fra flere at man gjerne får en høyere kvalitet eller får gjort mer, til en rimeligere pris ved svart arbeid. Her trekkes det raskt frem at visse håndverkere har priset seg ut, og at det ikke lenger oppleves som en rettferdig pris når de kjøper hvitt.

Bekvemmelighet sekundært, men også avgjørende
Mindre formaliteter og papirarbeid, raskere utført arbeid og fleksible arbeidstider – vokser gjennomgående frem som en sekundær motivasjon. Avtaler skjer ofte muntlig da de fleste får arbeidet utført av bekjente. Papirarbeid knyttes særlig til både det å ha en privat dagmamma og renhold samt ansette en trener eller en som fast vedlikeholder noe. Dette i kombinasjon med å spare penger utgjør en betydelig fordel for majoriteten.

Hvordan: De fleste kjøper svart arbeid av bekjente eller via personlig nettverk

Å kjøpe svart arbeid er noe de fleste sier de kun gjør av bekjente eller via sitt personlige nettverk. Samtidig som det utelukker en del kjøp, er det også med på å rettferdiggjøre, men også tilsløre oppfatningen av om arbeidet er svart eller en tjeneste.

Lavere terskel ved kjøp av svart arbeid fra bekjente
Å benytte seg av svart arbeid er mer aktuelt når tilbudet kommer fra bekjent eller via sosialt nettverk. Kontakten opprettes mer uformelt og man har ofte snakket med tidligere «arbeidsgiver» om kvaliteten på utført arbeid. De negative assosiasjonene og eventuelle konsekvenser blir derfor mindre fremtredende og bevisste.

Del av rettferdiggjørelse
Når det er nære relasjoner og venner så spiller de sympatiske egenskapene inn: man vil gjerne være på tilbudssiden, man vil gjerne hjelpe, eller man vil ikke dømme. Her er grensene mer uklare også om det faktisk er svart eller om det er kun vennetjeneste. Dette er stor del av rettferdiggjørelsen.

Mindre bevisst
Når man er mindre klar over at kjøpet / salget kan plasseres under svart arbeid så øker sjansen for hendelsen, og man føler mindre på negative følelser og konsekvenser. Vi ser i dette prosjektet at mange av situasjonene faller inn her. Dette henger sammen med at man også føler at kjøpet er både mer innafor og ikke minst tryggere.

«Hadde aldri oppsøkt en frisør for å gjøre det svart, men jeg kjenner ei som klipper og da ble det jo bare sånn – nå vet jo ikke jeg hvor mange andre hun klipper da»

Driver: Håndverkerjobber som utføres svart kommer i gang og blir ferdigstilt raskere

Flere av informantene peker på at de velger jobben svart fordi de har behov for å få den raskt utført. Noen hevder også at svart arbeid har vært eneste mulige løsning i en hastende situasjon.

Smidig og raskt
Mange snakker om at flere håndverkere gjør mindre «småjobber» etter at de er ferdig med si dagtidjobb (hvitt). Her både tilbys det, hintes om, eller begge kommer indirekte frem til at det gjøres svart. Den utløsende faktoren for flere kjøpere er at jobben kan gjøres raskt. Dette alternativet fremstår mer smidig.

Løser en større floke
For de som kjøper svart, står noen midt i et større prosjekt eller en plan. Noen trenger å løse en spesifikk utfordring før de kan gå videre. Når det da blir mye tidsbruk / jobb og anstrengelser for å finne noen som kan gjøre dette hvitt, blir valget om svart arbeid ganske enkelt og attraktivt – spesielt om det er lett tilgjengelig via sosialt nettverk.

Føler seg nedprioritert
Andre kjøpere av svart arbeid opplever at det arbeidet de trenger utført ofte ikke er "omfattende" nok til å bli prioritert blant større firmaer som arbeider hvitt.

Flere sier at det derfor lønner seg både tid- og prismessig å få mindre og ukompliserte jobber utført svart. Arbeidet kommer raskt i gang og til en lavere pris.

Driver: Dagmammaer eller vaskehjelper som leverer kun svart

Man står enten ovenfor en situasjon der man ikke får plass i barnehage eller mindre barnepassgrupper, så man trenger dagmamma. De man møter og får et godt inntrykk av på et personlig plan, er gjerne med utenlandsk opprinnelse og tilbyr ikke hvitt.

Dagmamma
Denne dagmammaen fremstår som riktig for barnet og tiltaler også foreldrene med egenskapene sine. Man er lettet over å endelig ha funnet en løsning på problemet. Man mistenker enten at hun kun leverer svart og tør ikke spørre eller så er det innlysende: hun vil kun ha kontant betaling.

Vaskehjelp
Her hører vi historier om at denne vaskehjelpen gjør en langt bedre jobb og er rimeligere enn alternativene. Hun bor i nærmiljøet med flere kjente og naboer som anbefaler henne. Hun er altså både tilgjengelig, fleksibel, rask, gjør jobben utmerket og ikke minst rimeligere. Derfor blir valget enkelt.

Bekymringen / risikoen er ikke å bli tatt, men å få dårlig utført arbeid man ikke har noen garanti på

Man tar en kalkulert risiko. Transaksjonene er som regel skjult, alt skjer uten kontrakter og spor slik at risikoen hviler på hendelser der man får problemer og må klage. Da har man ingenting å vise til eller forhandle med.

Skader og problemer
Enkelte har opplevd konkrete skader på arbeid som er utført og har hatt behov for å klage. For flere har dette gått greit, og det ser ut til å være en norm blant flere tilbydere av svart arbeid at de ordener opp, litt for å opprettholde sitt renommé og relasjonen. Mens for andre, der det ikke har vært relasjoner, har de opplevd å ikke få skaden fikset. Sistnevnt er en bekymring som virker effektivt i å bremse kjøp av svart arbeid.

Arbeid av dårlig kvalitet
Flere utrykker en bekymring for at svart arbeid ikke nødvendigvis er av like god kvalitet, og at de ikke har noe å vise til eller forhandle med i eventuelle klagesaker. Dersom man ikke får følelsen av at arbeidet blir gjort etter den standarden man trenger / ønsker, så er det også effektivt i å bremse kjøp av svart arbeid. Denne vurderingen gjøres etter skjønn - man får en følelse etter en befaring/samtale med selger.

Jeg måtte ha barnepass, så var nødt, fantes ikke et hvitt alternativ – da har man jo ikke noe valg. Den første dagmammaen vi hadde var sønnen så redd for, og vi reagerte på at uteklærne bar preg av at hun ikke hadde vært ute med sønnen vår. Vi kunne ikke klage, men trakk sønnen ut av det. Tenkt mye på det i etterkant.

Barrierer: Bruk av svart arbeid føles feil og gir dårlig samvittighet hos flere

Mange nevner at de kjenner på en dårlig følelse og vet at de ikke bidrar til "felleskassa" når de benytter seg av svart arbeid. Vet det er dobbeltmoralsk, men sparer mye penger. Flere faktorer spiller inn i den dårlige samvittigheten i ulike grader.

Sosial dumping
De som utfører svart arbeid underbyr de som driver hvitt og det blir derfor mindre mulighet for de som ønsker å drive hvitt. Dette kobles ofte til flere utenlandske håndverkere. Svart er også ofte en del av et større «grått / blandet» tilbud.

Dårlig samvittighet
Flere av eldre menn i utvalget kjøpte brukte svart arbeid tidligere. Nå er det mindre sosialt akseptert og de får en dårlig følelse. Digitaliseringen har også ført til at alt er mer sporbart/synlig og dette har økt bevisstheten.

Utnyttelse
De som tar oppgavene har ikke andre valgmuligheter, valget er å jobbe svart eller ikke jobbe. De som kjøper tenker kanskje at de gjøre noe godt ved å hjelpe arbeidere med å få penger direkte – en slag moralsk rettferdiggjøring. Arbeidere har heller ikke garantier eller «beskyttelse» fra NAV og velferdsstaten.

De fleste unngår svart arbeid på jobber som krever papirer på godkjent utførelse

De færreste velger å få arbeid som krever papirarbeid på godkjent utførelse gjort svart. Dette handler først og fremst om vann / rør og elektrisk arbeid der man trenger kvittering.

Rørleggertjenester
De aller færreste sier at de ville fått utført rørleggertjenester svart på grunn av krav om papirer på godkjent utført arbeid. Dette er også arbeid de ønsker å være trygge på at er forsvarlig gjort med tanke på skadene og kostnadene utilstrekkelig arbeid kan medføre. Her nevnes spesielt lekkasjer og andre vannskader.

Elektrikertjenester
De samme risikovurderingene som gjøres rundt rørleggertjenester ser også ut til å gjelde for elektrikertjenester. Her nevnes risikoen for brann som den mest prekære bekymringen. Ved elektrikertjenester nevnes det allikevel blant noen at de kan gjøre mye av jobben selv, for så å få en bekjent som er elektriker til å gå over selvutført arbeid og skrive under på godkjenning.

Svart arbeid er ofte noe "man kunne gjort selv"

Typiske tjenester som utføres svart er i hovedsak praktiske og ofte noe flere ser på som en mindre komplisert jobb de «kunne gjort selv» om de hadde hatt tid og overskudd. En følelse av at en kunne utført jobben selv, er med å rettferdiggjøre for noen og kan tenkes å øke betalingsviljen hos noen, som igjen kan føre til at man får arbeidet utført svart.

Vedlikehold
Typiske jobber som ble nevnt i intervjuet (som ikke er oppgitt i verving eller den kvantitative undersøkelsen) er småjobber som å sette opp en levegg, sette opp en uteplass, legge nytt verandagulv, pusse opp en lagerbygning.

Hagearbeid
Hagearbeid er spesielt et område som dukker opp tilfeldig i samtalene: *«Åh ja så hadde jeg en fra Litauen som bodde i område som passet på hagen vår når vi var borte hele sommeren»*

Male hus
Flere tenker tilbake i tid, og innser i løpet av samtalene at de har fått mange malejobber oppgjennom, og man har mange venner som har fått hytte og hus malt svart.

Det går en grense for hvilken type svart arbeid som er akseptabelt, og når arbeidet sklir inn i det profesjonelle blir det mindre greit

Svart arbeid er noe de fleste kjøpes av bekjente eller via sosialt nettverk. Det ser ut til å være høyere aksept for slike type tjenester siden den som utfører arbeidet gjør det som en tjeneste og har en "vanlig" jobb på dagtid.

Større selskap og fulltidsjobb er mindre greit svart
Man kan lettere avise og forkaste svart handel som går mer tydelig inn i det profesjonelle og «den egentlige» jobben, fulltidsjobben eller større selskap.

Vil ikke rokke ved sitt sosiale nettverk
Vi får indikasjoner på at flere som handler svart gjør det via det sosiale livet og nettverket sitt. Dette er en sammenfiltret blanding av venner og strategiske kontakter. Disse konfronterer heller ikke venner som kjøper «grovere» svart arbeid enn dem selv i frykt for å miste nettverket sitt.

Del 5: Ulike former for svart arbeid og grenser for aksept

Hvor går grensen?

Klippe seg hos venn

Malertjenester i hjemmet

Ukomplisert oppussing I hjemmet

Renovert hele huset ved hjelp av svart arbeid

Bruk av svart arbeid som erstatning for hvitt i næringslivet

Opprettelse av selskap med formål om underslag

Mer akseptabelt

Mindre akseptabelt

Tilbyder er venn eller bekjent

Tilbyder er et firma

Fra lyst til nød

Bevisst valg om å pusse opp hjemme rimeligere

Ønsker huset malt raskt

Har lyst på en mer kvalitetsrik oppgradering

Akutte jobber som må gjøres og man ikke får tak I hjelp

Når tjenesten man trenger kun finnes svart: dagmamma

Lyst

Nød

Hvis man handler av lyst har man satt seg mer inn idet og undersøkt. Da går man **bevisst** inn.
– et større problem.

Mindre bevisst valg og man gjør det fordi man «må»
– lettere å overbevise

Interessante funn: Svart arbeid på treningssenter, i IT bransjen og advokat

I løpet av arbeidet dukket det opp flere interessante eksempler på svart arbeid. Noen av respondentene eksemplifiserte hvordan svart arbeid også foregår i bransjer som ikke nødvendigvis er umiddelbart forbundet denne typen arbeid.

Personlig trener / treningsstudio
Privatpersoner som ikke er ansatt ved treningssentre ser ut til å benytte seg av medlemskapene sine for å drive individuelle "PT" timer for kunder de rekrutterer privat. Respondenten som nevnte dette jobbet selv ved et treningssenter og sier at de kun kan anta at arbeidet utføres svart.

IT-bransjen og advokat
Svart arbeid i IT-bransjen kan også virke å være delvis utbredt. Her handler det om deling av teknologi / kode en har tilgang på via egen arbeidsplass med andre firmaer privat. Ved å implementere teknologien arbeidsplassen tilbyr hos andre bedrifter på egenhånd kan personer i IT-bransjen tjene gode penger. Risikoen opplevd her ser ut til å være langt større enn ved andre type tjenester. Vi hører også om noen som har brukt advokattjenester som via venner og som ha venner som har kjøpt advokattjenester svart.

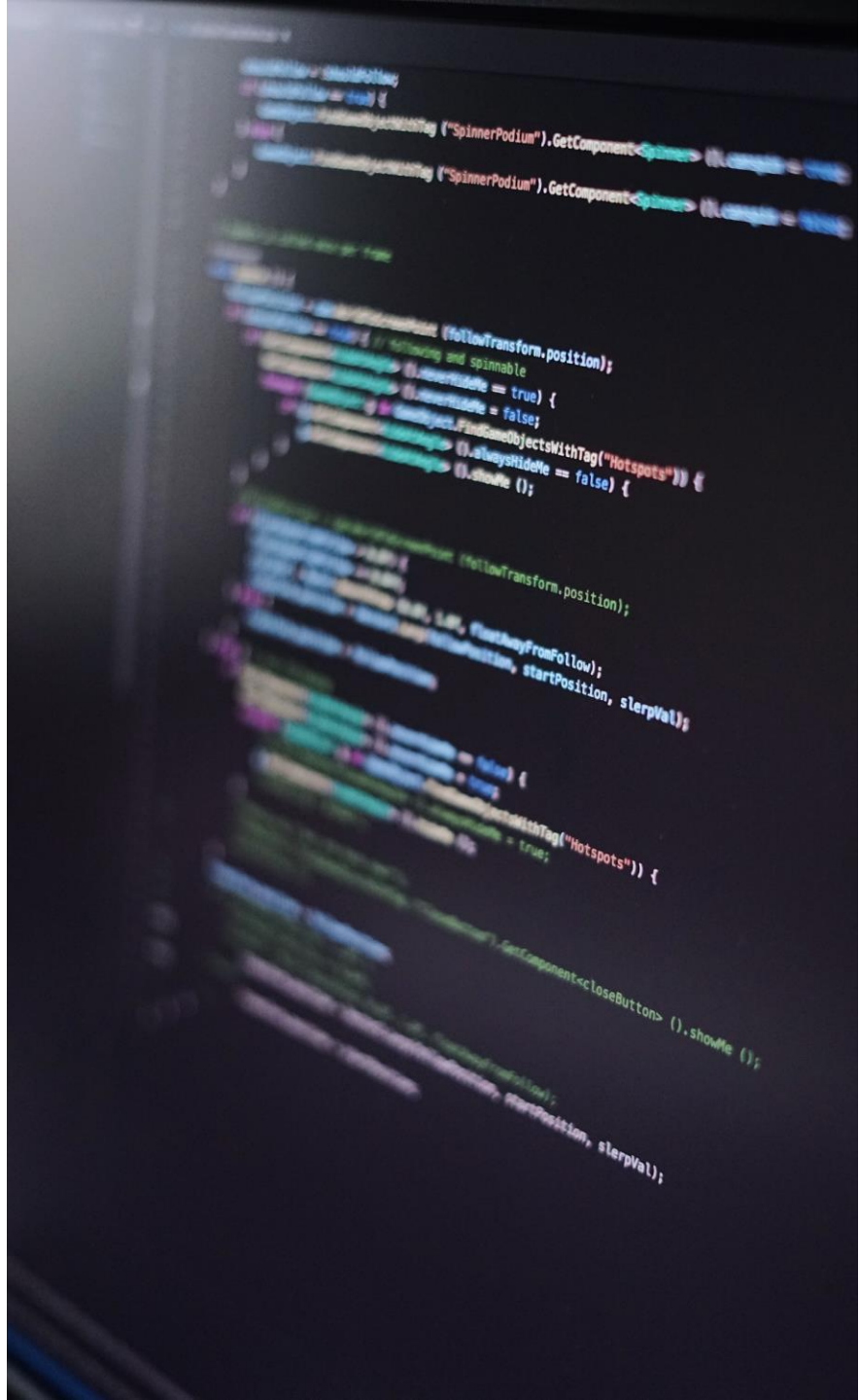

Interessante funn: Dugnad og frivillig arbeid i idrettslag kan føre til svart arbeid

Det vokser også frem historier som peker på at noe som starter som dugnad og frivillig arbeid kan ende opp i svart arbeid. Det ser ut til at det forekommer i idrettslag som velger å betale trenere svart for å slippe unna det byråkratiske styret, eller i vennegjenger som egentlig skulle ha dugnad, men hvor innsatsen fortjener belønning.

Frivillig arbeid
Enkelte av våre informanter mener det er «vanlig» med svart arbeid i idrettslag hvor mye baserer seg på frivillig arbeid. I utgangspunktet føler man at man gjør en god gjerning ved å betale trenere litt, men i realiteten betales trenere svart. Dette rettferdiggjøres med begrunnelser om at systemet og det som skal registreres av informasjon har vært vanskelig å forstå seg på og at frivillig arbeid foregår på toppen av annen jobb og obligasjoner slik at byråkratiske oppgaver blir nedprioritert.

Dugnad
Det vokser frem historier om noe som starter som en dugnad, der for eksempel flere bekjente skal hjelpe en venn tekke et tak, eller pusse opp. Disse jobbene har dratt seg ut i tid, og vennen har følt på at kameratene har investert så mye jobb og ekspertise i prosjektet og har derfor betalt de. Enten gjennom yrkesrelatert tjenester, gaver eller kontanter.

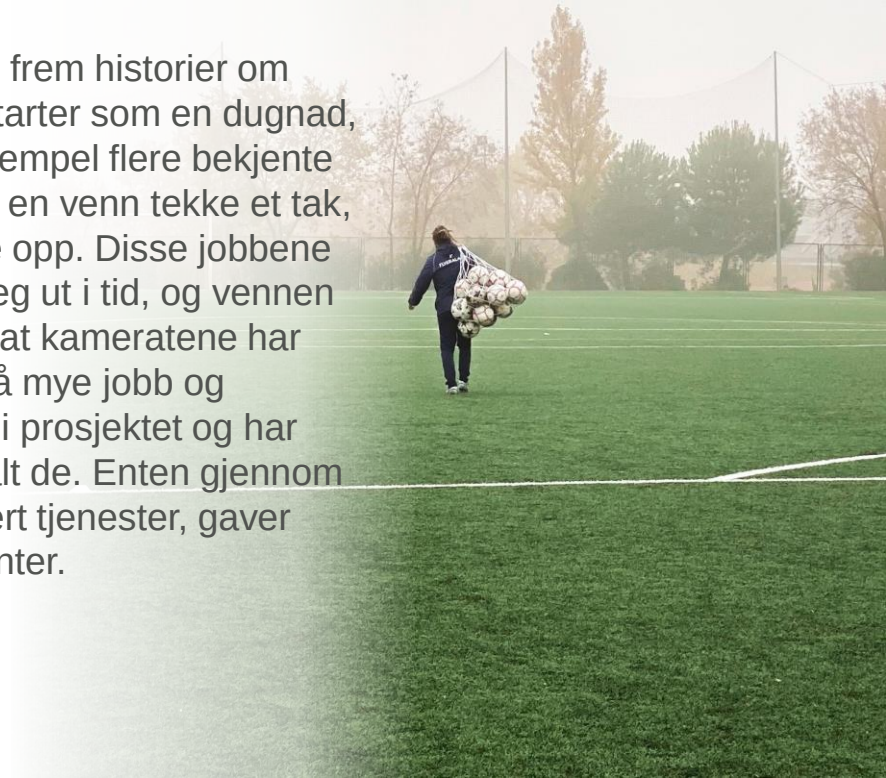

Betaling av svart arbeid med produkter eller gavekort gjør betaling mindre sporbar

Ved å benytte seg av betalingsmetoder som ikke involverer uttak eller overføring av større pengesummer gjør sørges det for at betaling av svart arbeid forblir mindre sporbart, noe som kan senke følt risiko. Dette har blitt mer aktuelt i takt med den digitale utvikling.

Gjenytelse
Å betale for det svarte arbeid utørt delvis som en gjenytelse er også en betalingsmåte som ser ut til å bli benyttet. Dette kan være i form av en tilsvarende jobb utført som betaling eller ved å betale for andre goder som for eksempel reise og hotellkostnader for den som utfører det svarte arbeidet og dens familie. Det nevnes også gjenytelse koblet til sitt yrke, som for eksempel regnskapsføring i bytte med snekkerarbeid.

Betale med produkter eller gavekort
Ved på betale den som utfører svart arbeid med et produkt – for eksempel en iPad, en dyr whisky, middag på restaurant – eller et gavekort kjøpt i butikk istedenfor betaling i kontant sørger man for at betalingen forblir skjult og mindre sporbar.

Lav kjennskap til regelverk

De fleste gir spontant uttrykk for at de kjenner til regelverket, men det viser seg å være lav gjennomgående kjennskap til, og kunnskap om, både regelverk rundt hva som er lov og de potensielle juridiske konsekvenser ved bruk av svart arbeid.

Svart arbeid ses på som ulovlig per definisjon
Det er en gjennomgående oppfatning blant utvalget om at svart arbeid er ulovlig. De aller fleste assosierer det med brudd på loven ved unndragelse av merverdiavgift og skatt. De potensielle personlige konsekvensene virker å være tilnærmet lik ikke-eksisterende. Flere antar at konsekvensene i hovedsak vil ramme tilbyder, og at de selv potensielt kun vil få en bot, spesielt når det dreier seg om mindre jobber.

Noe kjennskap til grensen for småjobber
Ved nærmere spørsmål kommer det frem at flere har hørt om en grense for skatte- og rapporteringsfri betaling av småjobber. Hva summen er, er det lav kjennskap til, men det gjøres antagelser om at den ligger et sted mellom 5 og 10 000 koner. Forståelsen og kunnskapen rundt dette regelverket utover at det finnes en «frigrense» virker å være lav hos de aller fleste.

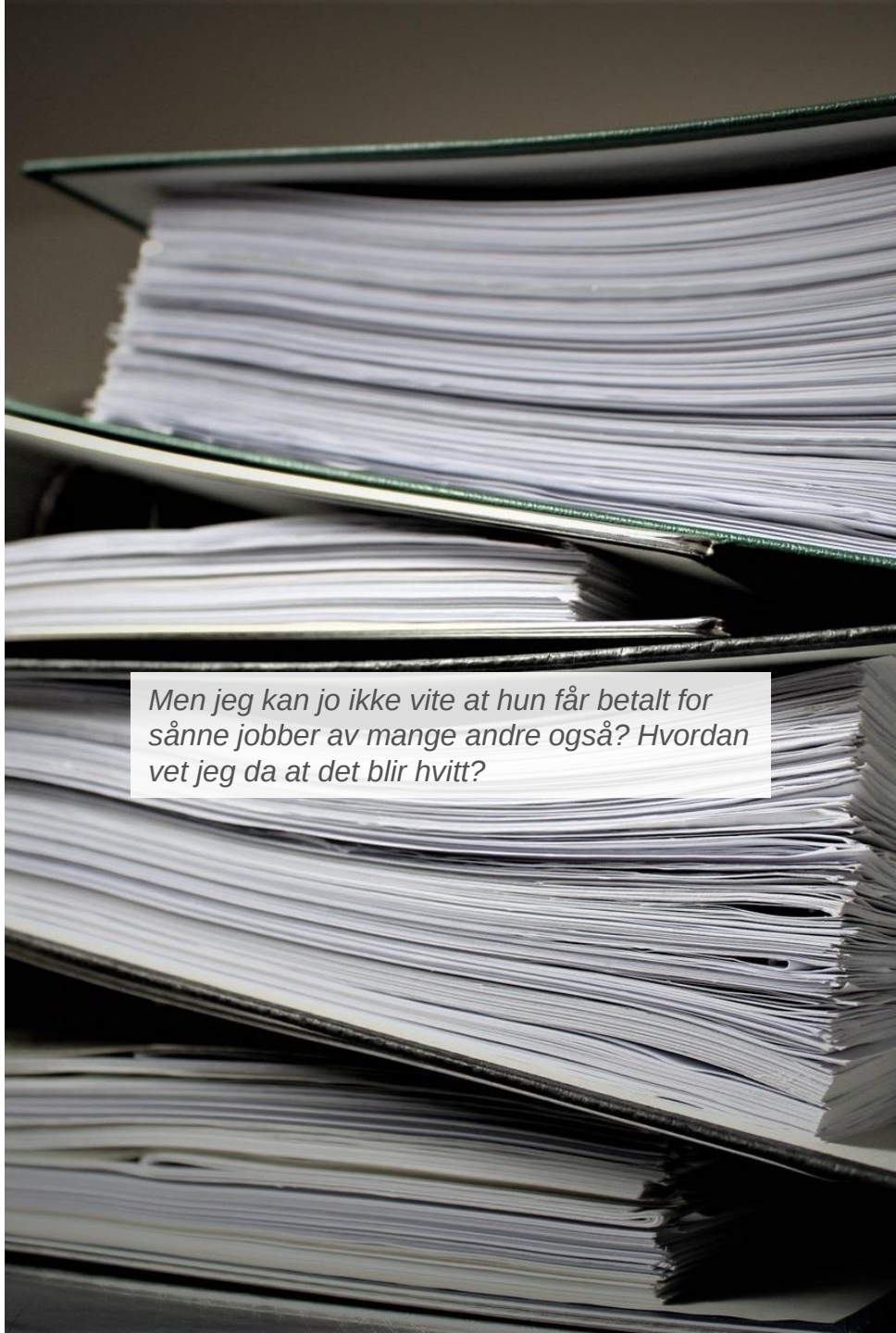

Lav kjennskap til registreringsordning

Blant utvalget er det gjennomgående lav kunnskap til registreringsordningen for lønnet arbeid utført i private hjem (*Melding om lønnet arbeid i hjemmet*). Få sier de har hørt om denne ordningen, og de få som har det har en antagelse om at det er tungvint og mye papirarbeid. Noen få sier de hørte om ordningen for første gang i den kvantitative undersøkelsen*

Aldri hørt om ordningen
De fleste vi intervjuer har ikke hørt om registreringsordningen for lønnet arbeid i hjemmet i det hele tatt.

Når de hører om at den eksisterer, ser de for seg at det er mye papirarbeid og at den ikke er enkel å bruke.

Sikkert tungvint og mye styr
Når vi opplyser om ordningen har majoriteten en fastslått holdning om at den antakelig er både tungvinn, tidkrevende og vil skape større friksjonspunkter enn goder for brukeren. Derfor får vi få indikasjoner om at noen stiller seg positive til den, bare ved å høre at den eksisterer.

Usikker på hvor og hvordan dette skal registreres
Det stilles spørsmål om hvor og med hva slags informasjon /hva slags personopplysninger man må gi fra seg. Flere har negative erfaringer ved å ringe Skatteetaten for å stille spørsmål, da de må oppgi navn eller andre personlige opplysninger, og opplever derfor vanskeligheter rundt dette.

*Undersøkelse om svart arbeid utført av Opinion for Skatteetaten i juni 2020

Hva skal til?

Det må være et raskt, smidig, enkelt, tydelig og lett synlig system som fremstår svært tilgjengelig og brukervennlig. Det må også fremstå totalt sett som mer fordelaktig enn motsatt å kjøpe hvitt. Minste motstands vei og spare penger er forlokkende for de aller fleste. Sosial aksept er også viktig og har påvirket- og endret holdninger hos flere.

Et veldig enkelt og tilrettelagt registreringssystem – gjerne en app.
For at man skal ta seg bryet med å registrere betaling for jobber med lav «verdi» får vi inntrykk av at systemet må tilrettelegges godt å gjøres veldig enkelt. Aller helst enklere enn å betale svart.
Det refereres blant annet til løsninger som apper for bilsalg hvor kjøper og selger logger inn med BankID på hver sin telefon for å registrere og gjennomføre handelen.

Lavere skatter på hvitt arbeid
For de eller fleste er de økonomiske «gevinstene» ved bruk av svart arbeid den sterkeste driveren.

Noen mener derfor at et insentiv som ville fått de til å benytte seg mindre av svart arbeid er lavere avgifter og skattesatser for ukompliserte og mindre kostbare håndverkerjobber.

Strengere straffer og mer tilsyn
De juridiske konsekvensene og sannsynligheten for å skulle bli tatt oppleves ikke spesielt prekær hos noen.

Det kommer derfor frem blant en del at en måte å forhindre at de kjøper svart arbeid er tydeligere og strengere straffer, samt mer tilsyn, slik at konsekvensene føles mer relevante og nærgående.

Del 6: Oppsummering hovedfunn og råd

Fordelene av hvitt arbeid må tydeliggjøres og behov for mer kommunikasjon

3

viktigste *innsikter og funn*

1

Forståelsen av svart arbeid knyttes i stor grad til skatteunndragelse og noe ulovlig. Samtidig er det usikkerhet rundt hva som egentlig er svart arbeid, og det eksisterer gråsoner og tas skjønnebaserte avgjørelser. Overordnet er det håndverksbransjen flest umiddelbart assosierer med svart arbeid. De fleste kjøper svart arbeid av bekjente eller via sitt personlige nettverk. Dette rettferdiggjør handlingen og tilsløre oppfatningen av om arbeidet er svart eller ikke.

2

Hovedmotivasjon er å spare penger. Men det er et sammensatt bilde der mange opplevde fordeler veier tyngre enn ulempene: tidsbesparelse i form av mindre byråkrati, raskere prosjektoppstart og -gjennomføring og en opplevelse av å bli prioritert, samt flere hevder man får høyere kvalitet for en lavere kostnad (via relasjoner og renomè) så blir svart arbeid en attraktivt løsning for flere. I visse tilfeller er det tilgjengeligheten, det at man får kontakten via noen man stoler på/opinionsledere eller man får en bedre kjemi med den som utfører svart vs den som kun tilbyr hvitt.

3

Motivene og intensjonen drives også ut i fra ulike mennesketyper, livssituasjoner, holdninger og verdier som påvirker adferden: fra å føle seg «tvungen» og naiv, til å kjenne seg ukomfortabel til opposisjonell og drevet av mer lyst. Bekymringen/risikoen er ikke å bli tatt, men å få dårlig utført arbeid uten garanti. Man får trygghet i form av å bygger opp en relasjon eller bruker nettverket sitt. Forståelsen og kunnskapen rundt regelverket utover at det finnes en «frigrense» fremstår lav hos de aller fleste. Det er lav/ingen kjennskap til konkrete skjemaer. Sosial aksept, et tydelig brukervennlig og enkelt system og reduserte priser vil kunne virke forlokkende på kjøpere av svart arbeid. Det kan tyde på at det er behov for økt kommunikasjon omkring de opplevde friksjonspunktene.